

«Latvijas pašvaldību sadarbības veicināšana un labas pārvaldības stiprināšana»

Mācību seminārs «Labas pārvaldības principu stiprināšana pašvaldības darbā I daļa»

Eiropas Ekonomikas zonas finanšu instrumenta 2014.-2021. gada perioda programma

Latvijas pašvaldību sadarbības veicināšana un labas pārvaldības stiprināšana

Apmācību mērķis

Laika plānojums

9.februāra seminārs - Labas pārvaldības principi un vērtības. Korupcija – kāpēc un kā tā veidojas? Godprātība. Ētika. Vai šeit ir vieta korupcijai?

Rīcības korupcijas risku mazināšanai pašvaldībās. Ko varam darīt mēs?

1.marta seminārs – Ētika un Korupcijas apkarošana. Norvēģijas pašvaldībās gūtā pieredze

Darba plāns

10.00 Labas pārvaldības principi un vērtības publiskajā pārvaldē. Kā atpazīt korupciju? Kāpēc un kā veidojas korupcija? Vai un kāpēc mēs par to domājam?

11.30 Pauze

11.45 Godprātība. Ētika. Vai šeit ir vieta korupcijai?

12.15 Kā Norvēģijas pašvaldības strādā ar ētikas jautājumiem? Kā pašvaldības atbalsta Norvēģijas vietējo un reģionālo pašvaldību asociācija?

13.15 Pusdienas

14.00 Par pētījumu «Pašvaldību atklātības indekss» secinājumiem

15.00 Praktiskas un proaktīvas rīcības korupcijas risku mazināšanai pašvaldībās. Ko varam darīt mēs?

15.45 Kopsavilkums, jautājumi

lepazīšanās

A thick, hand-drawn style orange line that underlines the word "lepazīšanās". It starts under the first letter and extends past the last letter.

Labas pārvaldības jēdziens

“Laba pārvaldība ir vērtība, bet labas pārvaldības princips ir šīs vērtības tiesiskā izpausme”

Satversmes tiesas tiesnesis Jānis Neimanis

Laba pārvaldība

Valsts pārvalde ir pakļauta likumam un tiesībām. Tā darbojas normatīvajos aktos noteiktās kompetences ietvaros. Valsts pārvalde savas pilnvaras var izmantot tikai atbilstoši pilnvarojuma jēgai un mērķim.

Ievēro cilvēktiesības.

Darbojas sabiedrības interesēs.

Ievēro labas pārvaldības principus.

Uzlabo sniegumu.

Valsts pārvaldes iekārtas likums 10. pants

Laba pārvaldība Principi

Valsts pārvaldei, atsevišķai iestādei vai amatpersonai nav savu interešu. Pie sabiedrības interesēm pieder arī samērīga privātpersonas tiesību un tiesisko interešu ievērošana.

Labas pārvaldības princips ietver atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā un citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses.

Valsts pārvaldes iekārtas likums

Laba pārvaldība Principi

- Valsts pārvaldes pienākums ir informēt sabiedrību par savu darbību.
- Valsts pārvaldi organizē pēc iespējas ērti un pieejami privātpersonai.
- Valsts pārvaldi organizē pēc iespējas efektīvi.
- Valsts pārvalde pastāvīgi pārbauda un uzlabo sabiedrībai sniegto pakalpojumu kvalitāti. Tās pienākums ir vienkāršot un uzlabot procedūras privātpersonu labā
- Labas pārvaldības princips – uzticēties un deleģēt «uz leju» (*no domes uz komisijām*)

Labā pārvaldība Principi

Attiecas it īpaši uz to sabiedrības daļu un tām privātpersonām, kuru tiesības vai tiesiskās intereses valsts pārvaldes īstenotā vai plānotā darbība skar vai var skart

Ja informācija, kura nepieciešama pārvaldes lēmuma pieņemšanai, ir citas institūcijas rīcībā, iestāde to iegūst pati, nevis pieprasa no privātpersonas.

Valsts pārvaldes institucionālo sistēmu **pastāvīgi** pārbauda un, ja nepieciešams, pilnveido, izvērtējot arī funkciju apjomu, nepieciešamību un koncentrācijas pakāpi, normatīvā regulējuma apjomu un detalizāciju, un apsverot deleģēšanas iespējas vai ārpakalpojuma izmantošanu.

Laba pārvaldība Principi

Lieku procesu izskaušana. Izsvērti,
produktīvi, efektīvi, visas puses iekļaujoši
lēmumi

Astoņas labas pārvaldības pazīmes

Eiropas labas administratīvās prakses kodekss

Līdzdalība

Atbilstība
likumam

Orientēšanās
uz konsensu

Efektivitāte

Taisnīgums

Atbildība

Atsaucība

Caurskatāmība

*Būtībā laba pārvaldība ir pakalpojumu sniegšanas kultūras attīstība, nodrošinot to, ka publiskā pārvalde **spēj būt uzticams partneris iedzīvotājiem**, kas ne tikai apzinās problēmu, bet spēj arī rast tās risinājumu. Līdz ar to labas pārvaldības kultūras attīstībā **būtisks ir dialogs** starp iedzīvotājiem un valsts pārvaldi, jo, tikai savstarpēji komunicējot, ir iespējams rast risinājumus un kopsaucējus sabiedrības vajadzību nodrošināšanā kopumā*

Valsts pārvaldes vērtības un ētikas pamatprincipi

- profesionalitāte un efektivitāte;
- godprātība;
- atbildība;
- darbs sabiedrības labā;
- valsts ilgtspēja un sabiedrības labklājība;
- atklāta un sabiedrībai pieejama valsts pārvalde;
- sadarbība valsts pārvaldē.

Kļūsti sevis
labākā versija
jeb...

...valsts pārvaldes
darbinieka portrets

Profesionalitāte un efektivitāte

- izmanto un attīsta darbā nepieciešamās kompetences, prasmes un zināšanas, pārņem nozares un privātā sektora labo praksi un starptautisko pieredzi
- ir mērķtiecīgs un orientēts uz rezultātu
- strādā efektīvi, izvirzīto mērķi sasniedzot ar iespējami maziem resursiem
- rīcība, lēmumi un viedokļi ir pamatoti un izsvērti, balstīti situācijas analīzē, faktos un datos
- ir atvērts pārmaiņām un iesaistās jaunu pieeju un inovāciju izmantošanā
- tiecas uz klientu izcilu apkalpošanu
- tiecas mazināt administratīvo slogu un ievērot principu "konsultē vispirms"

Godprātība

- godīgi, atklāti un patstāvīgi pilda pienākumus, ievērojot likumus un ētikas normas
- ievēro objektivitāti un neitralitāti (profesionālo neatkarību)
- nepieļauj nonākšanu interešu konflikta situācijā un laikus informē par personiskām interesēm vai citiem apstākļiem, kas var radīt personīgu ieinteresētību un traucēt godprātīgai pienākumu veikšanai
- saskaņā ar noteikto kārtību informē (ceļ trauksmi) par iespējamām pārkāpumiem, kurus novēro, pildot pienākumus
- neatkarīgi no piederības kādai politiskai vai profesionālai organizācijai neitrāli izturas pret ikvienu personu
- atbildīgi izturas pret darbā iegūtu ar likumu aizsargātu informāciju un izmanto to tikai darba vajadzībām

Atbildība

- pienākumus pilda atbildīgi un rūpīgi, apzinoties, ka ar savu darbību ietekmē kopīgo valsts pārvaldes darba rezultātu
- spēj pieņemt skaidrus un pamatotus lēmumus un uzņemties atbildību par tiem
- nodrošina lietderīgu, saimnieciski izdevīgu, produktīvu, efektīvu un sabiedrības interesēm atbilstošu darbību
- pārdomāti, pamatoti un taupīgi rīkojas ar nodokļu maksātāju naudu, valsts mantu un resursiem
- spēj atzīt savas kļūdas un uzņemties atbildību par tām

Darbs sabiedrības labā

- rīkojas sabiedrības interesēs, panākot iespējami lielu labumu valstij un sabiedrībai
- orientējas uz cilvēku, apliecinot izpratni par iedzīvotāju (klientu) vajadzībām un iespējām
- ievēro visu sabiedrības locekļu līdztiesīgumu
- veido sadarbībā, uzticībā un savstarpējā cieņā balstītas attiecības ar privātpersonām

Valsts ilgtspēja un sabiedrības labklājība

- ar savu darbu sekmē valsts ilgtspējīgu attīstību un sabiedrības labklājību, nodrošinot labu mantojumu nākamajām paaudzēm
- ņem vērā un prasmīgi līdzsvaro dažādu iesaistīto pušu, nozares un valsts kopējās intereses
- domā stratēģiski un elastīgi, spēj pielāgoties pārmaiņām sabiedrībā un globālajiem procesiem
- sekmē Latvijas vērtību un tradīciju ievērošanu
- uzkrāj zināšanas, mērķtiecīgi popularizē tās

Atklāta un sabiedrībai pieejama valsts pārvalde

- iesaistās, lai sabiedrībai ir viegli pieejama vispusīga, aktuāla un viegli uztverama informācija par valsts pārvaldes darbu
- skaidro iecerētās darbības, pieņemto lēmumu būtību un ieguvumus no tiem
- plāno un nodrošina efektīvu sabiedrības līdzdalību valsts pārvaldes darbā un lēmumu pieņemšanā
- laikus apzina ieinteresētās puses un izmanto piemērotas iesaistes formas un metodes, dodot iespēju paust viedokli un ietekmēt lēmumus, kā arī nodrošina atgriezenisko saiti, izvērtējot līdzdalības rezultātus
- pastāvīgi vērtē privātpersonu pieredzi, izzina un ņem vērā viņu vajadzības

Sadarbība valsts pārvaldē

- darbu valsts pārvaldē veic kā kopīgos mērķos balstītu komandas darbu, kas ietver saliedētību un saskaņotu rīcību;
- veido cieņā un koleģialitātē balstītas attiecības ar citiem nodarbinātajiem un iestādēm, izrāda iniciatīvu un elastību;
- ir atklāts pret citiem nodarbinātajiem un citām iestādēm, veicina savstarpēju komunikāciju un informācijas apmaiņu;
- iesaistās jautājumu risināšanā, kas skar vairākas struktūrvienības, iestādes vai nozares, ir atvērts sadarbības iniciatīvām ar citu jomu speciālistiem.

Valsts pārvaldes vērtības un ētikas pamatprincipi

Tas ir stāsts par
vērtībām un
pašvērtējumu

Labā pārvaldība Godprātība Korupcija

Kas ir korupcija?

Korupcija ir sabiedrības uzticētās varas ļaunprātīga izmantošana personīgo interešu vai tuvu stāvošu cilvēku interešu labā.

Korupcija visbiežāk notiek tur, kur satiekas valsts un privātais sektors.

Korupcijas definīcija

Korupcija ir sabiedrības
uzticētās varas ļaunprātīga
izmantošana personīgo
vai tuvu stāvošu
cilvēku interešu labā

Godprātība Kā atpazīt korupciju?

Korupcija apdraud gan valsts ekonomisko, sociālo un tiesisko attīstību, gan ikviena tās iedzīvotāja tiesību un brīvību realizāciju, tādējādi mazinot sabiedrības lojalitāti pret valsti un ietekmējot valsts politisko stabilitāti.

Korupcija ietekmē valsts pārvaldi, novājinot tās spējas kalpot sabiedrībai. Tā kavē lēmumu pieņemšanu un izvēli, jo korumpētie ierēdņi, politiķi līgumus noslēdz ar tiem, kas piedāvā nelikumīgu peļņu nevis labākos produktus un pakalpojumus.

Latvijas Fakti pētījums – 27% aptaujāto uzņēmēju, kārtojot ar būvniecību saistītus jautājumus un publiskos iepirkumus, ir saskaršies vai atbalstījuši korupciju. Kāpēc? Drošības sajūtai, ka problēma vispār tiks risināta, tas tiks darīts ātrāk un kvalitatīvāk, ar laipnāku attieksmi.

Diemžēl uzņēmēju priekšstatī par valsts un pašvaldību sektora godīgumu ir pasliktinājušies.

Jaunākie rādītāji par korupcijas uztveri valstī 2023

Noskaidro:

- dalībvalstu iedzīvotāju uztveri un saskari ar korupciju
- cik pieņemama sabiedrībā ir korupcija
- iedzīvotāju personisko saskarsmi ar korupciju, lai saņemtu publiskos pakalpojumus (tajā skaitā medicīnas)
- gatavību ziņot par korupciju un uzticības līmeni tiesību sargājošajām institūcijām, medijiem
- iedzīvotāju vērtējumu par atbildīgo iestāžu progresu cīņā ar korupciju

/Eurobarometr/

Vispārējā
korupcijas
uztvere.

Salīdzinot ar
2020.gada
aptauju, Latvijas
rezultāts ir
uzlabojies!

2020.gadā 84%
uzskatīja, ka
korupcija ir
izplatīta

2023.gadā 74%
uzskata, ka
korupcija ir
izplatīta

Iedzīvotāju personiskā pieredze ar korupciju

- Pasniegt dāvanu: 49% piekrīt, 49% nepiekrīt, 2% nav viedokļa
- Izdarīt pakalpojumu: 30% piekrīt, 65% nepiekrīt, 5% nav viedokļa
- Pasniegt naudu: 23% piekrīt, 74% nepiekrīt, 3% nav viedokļa
- Korupcija mani ikdienā ietekmē personiski: 16% piekrīt, 78% nepiekrīt, 6% nav viedokļa
- 4% Latvijas iedzīvotāju ir maksājuši papildus naudas summu vai pasnieguši vērtīgu dāvanu medicīnas darbiniekam

Korupcija visizplatītākā ir

- Politiskajās partijās 43%
- Starp amatpersonām, kuras izvērtē valsts konkursus 41%
- Policijā un muitā 41%
- Starp amatpersonām, kuras izsniedz būvniecības atļaujas 40%
- Vismazāk izplatīta korupcija ir finanšu un banku iestādēs – 10%

Izplatītākie neziņošanas iemesli

Korupcijas fakts ir grūti pierādāms - 39%

Nav jēgas ziņot, jo vainīgie tik un tā netiks sodīti - 35%

Tiem, kas ziņo par šādiem gadījumiem, netiek nodrošināta nekāda aizsardzība - 24%

Bailes no policijas un citām iestādēm pēc tam, kad būšu ziņojis - 20%

Eurobarometr pētījuma secinājumi

Sabiedrībā pastāv augsta tolerance pret korupciju un gatavība iesaistīties korupcijas lietās, ja būs tāda nepieciešamība

Administratīvā vai ikdienas korupcija (naudas vai pakalpojumu piedāvāšana par valsts pakalpojumiem) Latvijā tiek uzskatīta par pieņemamāku nekā vidēji Eiropā

Neticība valsts vai tiesībsargājošo iestāžu spējai cīnīties pret korupciju

Priekšstats, ka korupcija ir grūti pierādāms fakts

Korupcija

Kāpēc mēs par
to domājam?

Vērtības. Ētika.
Izpratne un
izglītošana

Nulles
tolerance pret
korupciju

Korupcijas
novēršanas
pasākumu rīki

Kāpēc mēs par to domājam?

- Vadība publiski apņemas atbalstīt un aizstāvēt darbiniekus, kas atsakās rīkoties neētiski. Liela nozīme ir tonim no vadības.
- Augtākā līmeņa vadītājiem ir jāpadara skaidra sava nostāja attiecībā uz korupciju un jāvada ar savu piemēru.
- Ja vadība radīs uzticību, ka tai ir svarīgi šie jautājumi, darbinieku jutīsies droši, ka vadība viņus uzklausīs un jutīsies droši runāt

Pieredze LMT

- Savā 2020.gada ilgtspējas pārskatā LMT ir publicējis informāciju par uzņēmuma risku pārvaldības stratēģiju, tai skaitā par nozīmīgiem korupcijas risku pārvaldības pasākumiem.
- LMT risku pārvaldība notiek divos līmeņos: stratēģisko risku pārvaldība un operacionālo risku pārvaldība.
- 2020.gadā LMT veica padziļinātu korupcijas risku novērtēšanu, pārskatot LMT iekšējos normatīvos dokumentus un precizējot tos pēc audita sniegtajām rekomendācijām.

Pieredze lidosta «Rīga»

Starptautiskā lidosta “Rīga” saistībā ar ētikas kodeksu veic visu darbinieku apmācību reiz 3 gados, kā arī uzsākot darba tiesiskās attiecības.

Organizējot darbinieku zināšanu pārbaudes testu par ētikas kodeksa pamatprincipiem notika visu lidostas darbinieku e-apmācība.

Visvairāk korupcijas riskam pakļautajiem amatiem vismaz reizi 3 gados tiek plānoti padziļināti zināšanu pilnveides pasākumi, piesaistot KNAB darbiniekus

Korupcijas jautājumi

Normatīvā bāze

- Likums “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”
- Likuma mērķis ir nodrošināt valsts amatpersonu darbību sabiedrības interesēs, novēršot jebkuras valsts amatpersonas, tās radnieku vai darījumu partneru personiskās vai mantiskās ieinteresētības ietekmi uz valsts amatpersonu darbību, veicināt valsts amatpersonu darbības atklātumu un atbildību sabiedrības priekšā, kā arī sabiedrības uzticēšanos valsts amatpersonu darbībai.
- Likums paredz: ierobežojumus vai aizliegumus; interešu konfliktu novēršanu; mantiskā stāvokļa deklarēšanu

Korupcijas jautājumi

Normatīvā bāze

Iekšējie dokumenti organizācijā:

Ētikas kodekss (par lobēšanu, attieksmi pret dāvanām, viesmīlības piedāvājumiem, pateicībām, labvēlības izpausmēm)

Kārtība, kādā nodarbinātajiem ir jārīkojas gadījumos, lai ziņotu par iespējamajiem pārkāpumiem (t.sk. iespējamām koruptīvām darbībām)

Kārtība, kādā nodarbinātais ziņo par atrašanos interešu konflikta situācijā un kā amatpersonas funkcijas tiek nodotas citai amatpersonai

Amata savienošanas atļauju
izsniegšanas/pārskatīšanas kārtība

Kā veicināt korupcijas novēršanu organizācijās?

Augstākā līmeņa vadība nosaka pretkorupcijas toni – nulles tolerance pret jebkādām koruptīvām darbībām!

Ir izstrādāti korupcijas novēršanas politikas dokumenti

Ir skaidra korupcijas risku izvērtēšanas gaita, interešu konfliktu novēršana utt.

Tiek rīkotas darbinieku apmācības pretkorupcijas jautājumos. Stiprināta lojalitāte!

Tiek uzraudzīti un pārskatīti plāni un veiktie pasākumi. Katram riskam pretī liekam pasākumu (nepārspīlēt ar pasākumu skaitu 1-2)

Nodrošināta iepirkumu procesu caurspīdīgums

Kā atpazīt korupciju?

Administratīvā jeb ikdienas
korupcija

Politiskā jeb augsta līmeņa
korupcija

Korupcija publisko iepirkumu jomā

Politisko partiju nelikumīga
finansēšana

Kā atpazīt
korupciju

Administratīvā korupcija

Administratīvā korupcija – valsts amatpersonu rīcība, kas vērsta uz to, lai, izmantojot dienesta stāvokli un savas pilnvaras, gūtu nepelnītu labumu sev vai radītu priekšrocības citai personai/personu grupai.

Visbiežāk izpaužas situācijās, kas saistītas ar iedzīvotāju ikdienas jautājumu un problēmu risināšanu.

Kā atpazīt korupciju

Administratīvā korupcija

- Ar administratīvo korupciju var saskarties ikviens iedzīvotājs, jo bieži tā ir individuāla un nepubliska.
- Visbiežāk neoficiāli maksājumi, dāvanas tiek pielietotas: veselības aprūpes saņemšanai, darbā iekārtošanai, saskarsmē ar VP, lietu kārtošanai pašvaldībās
- Par to bieži liecina amatpersonu neizskaidrojama dzīves līmeņa uzlabošanās, dārgi pirkumi (NĪ, luksuss lietas, jauns auto), bieži ceļojumi, kredītsaistību pirmstermiņa nomaksa, norēķini skaidrā naudā nevis ar karti. Pērkot preci, lūdz rēķinu izrakstīt uz citas personas vārda. Pārraksta NĪ uz citas personas vārda. Amatspersona izrāda interesi par jautājuma virzību, kaut gan šis jautājums nav saistīts ar amatpersonas pienākumu veikšanu.

Labumi, kas netiek uzskatīti par dāvanām

- Ziedi
- Suvenīri, grāmatas, reprezentācijas priekšmeti (ja no vienas personas gada laikā saņemto suvenīru, grāmatu vai reprezentācijas priekšmetu kopējā vērtība naudas izteiksmē nepārsniedz 700 EUR (1 min.alga))
- Apbalvojumi, balvas, godalgas, kuru pasniegšana paredzēta ārējos normatīvajos aktos
- Jebkuri labumi un garantijas, ko valsts amatpersonai, pildot amata pienākumus, normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā nodrošina publiskas personas institūcija, kurā attiecīgā persona pilda amata pienākumus
- Pakalpojumi un dažāda veida atlaides, ko piedāvā komercsabiedrības, individuālie komersanti, kā arī zemnieku un zvejnieku saimniecības un kas ir publiski pieejamas.

Dāvanu pieņemšanas ierobežojumi

Dāvana – iestādes īpašums

Ja to amata pildīšanas laikā valsts amatpersonai pasniedz:

- oficiālo darba vizīšu ietvaros Latvijā vai ārvalstīs
- valsts svētkos, atceres un atzīmējamās dienās

Dāvana – personas īpašums

Ja to amata pildīšanas laikā valsts amatpersonai pasniedz:

- tā institūcija, kurā attiecīgā persona pilda amata pienākumus

Dāvana vai kukulis?

Dāvana

- Vienpusēja darbība (neprasa pretī (bez) darbību)
- Dod bez atlīdzības, neko negaidot pretī
- Saņēmējs nav izrādījis vēlmi dāvanu saņemt

Kukulis

- Divpusēja darbība
- Mērķis - panākt, lai saņēmējs izdarītu kādu darbību labuma devēja vai jebkuras citas personas interesēs
- Dod/ņem par kaut kā (ne) darīšanu

Kā atpazīt
korupciju

Politiskā
korupcija.

Politiskā jeb augsta līmeņa korupcija

Politiskā korupcija ir valstisku lēmumu ietekmēšana personisku labumu gūšanai. Valstij piederošu finanšu līdzekļu pārdale par labu šauram personu lokam, ko mēdz saukt par “valsts nozagšanu”.

Tā var izpausties dažādos veidos: prettiesiski materiāli labumi konkrētai politiski nozīmīgai amatpersonai apmaiņā pret labvēlīgu lēmumu pieņemšanu; finansiāli atbalstot politisku partiju utl.

Kā atpazīt korupciju

Politiskā korupcija

Pazīmes:

- diskrētas un slepenas tikšanās ar lēmuma pieņēmējiem;
- slēpj tikšanās faktu;
- uzstājīgi uzspiež savu viedokli citām valsts amatpersonām;
- krasī un nepamatoti maina viedokli par konkrēta lēmuma pieņemšanu;
- pret personām, kuras izsaka iebildumus lēmuma pieņemšanā, vērs represīvas darbības (rada darbam nelabvēlīgu vidi)

Kā atpazīt korupciju

Politiskā korupcija

Politisko partiju nelikumīga finansēšana visbiežāk izpaužas kā pretlikumīgas biedru naudas iemaksas vai ziedojumu veikšana, pārkāpjot normatīvajos aktos noteikto politisko partiju finansēšanas kārtību un nelikumīgi iegūtos finanšu līdzekļus izlietojot priekšvēlēšanu aģitācijai un slēptu priekšvēlēšanu kampaņu organizēšanai.

Kā atpazīt
korupciju

Politiskā
korupcija

Politiskā partija vēlēšanu gadā saņem biedru naudas iemaksas vai ziedojumus līdzīgā apmērā no vairākiem biedriem vienā dienā vai secīgi 2-3 dienas pēc kārtas. Biedru naudas vai ziedojumu maksātāji pirms pārskaitījuma politiskajai partijai savā kontā iemaksā tādu pašu summu skaidrā naudā.

Lai ierobežotu politisko korupciju un neļautu veicināt “valsts nozagšanu” katram no mums kā sabiedrības daļai jāprot pamanīt politiskās korupcijas izpausmes.

Bieži izplatīta situācija, kad kukuldevējs nodarbina politiski nozīmīgu personu, nododot materiālo labumu kā darba algu (t.s. “savējo likšana amatos”) vai

PNP pieder uzņēmumi, kas uzvar iepirkumos, sniedz pakalpojumus utt.

Kā atpazīt
korupciju

Publisko
iepirkumu
joma

Korupcija publisko iepirkumu jomā

- Korupcija publisko iepirkumu jomā nodara kaitējumu nacionālajām interesēm un sabiedrībai kopumā, faktiski izslēdzot no tirgus godīgos uzņēmējus, sadalot tirgu (neļaujot ienākt un gūt peļņu jauniem spēlētājiem), mazinot darbu kvalitatīvu izpildi (trūkst godīgas konkurences, kas sekmē kvalitatīvāku pakalpojumu rašanos), tā grauj sabiedrības uzticību valstij un Latvijas reputāciju starptautiski, padarot valsti nepievilcīgu ārvalstu investoru acīs.
- Sarunātajos iepirkumos netiek iepirktas labākās preces un pakalpojumi par atbilstošāko cenu godīgas konkurences apstākļos, bet gan iegādāta konkrēta prece vai pakalpojums no konkrēta izpildītāja, ļaujot tam nopelnīt uz negodīgiem nosacījumiem.

Kā atpazīt
korupciju

Publisko
iepirkumu
joma

Iepirkums ir mākslīgi sadārdzināts, lai daļu no summas varētu novirzīt kukuļa došanai

Iepirkuma specifikācija izstrādāta konkrētam pretendentam

Pasūtītāja pārstāvis regulāri uzturas piegādātāja birojā, uztur draudzīgas saiknes

Iepirkumā uzvar pretendents, kam nav darbinieku un materiāltehniskās bāzes atšķirībā no citiem

Vairākos piedāvājumos ir vienādas gramatiskās, stilistiskās kļūdas, kas var liecināt par mākslīgas konkurences radīšanu

Uzņēmums izveidots tieši pirms iepirkuma izsludināšanas.

Godprātība Kā atpazīt korupciju

Korupcijas ekonomiskās sekas:

- Paplašinās ēnu ekonomika
- Tiek grauti konkrēti tirgus mehānismi
- Tiek kavēta privātuzņēmēju darbība
- Budžeta līdzekļi tiek izmantoti neefektīvi
- Koruptīvo maksājumu dēļ pieaug cenas un cieš patērētāji
- Potenciālie investori zaudē uzticību konkrētās valsts attīstībai

Godprātība Kā atpazīt korupciju

Korupcijas sociālās sekas:

- Tiek zaudēti milzīgi līdzekļi, kas paredzēti vispārējai attīstībai
- Palielinās un nostiprinās krasa sociālā nevienlīdzība
- Tiek diskreditētas tiesību normas
- Tiesībsargājošo instanču korumpētība veicina organizētās noziedzības nostiprināšanos

Godprātība Kā atpazīt korupciju

Korupcijas politiskās sekas:

- Notiek politikas mērķu nomaiņa – no valsts vispārējās attīstības uz oligarhisku grupējumu valdīšanu
- Mazinās uzticība pastāvošajai varai, notiek tās atsvešināšanās no sabiedrības
- Mazinās valsts starptautiskais prestižs, kas draud ar ekonomisku un politisku atpalcību
- Mazinās politiskā konkurence, kas traucē demokrātijas attīstībai

Praktiskā atslodze

Darbs grupās

Pašvaldībā notiek iepirkumi skolas modernizācijas projekta ietvaros. Iepirkums uz skolas ēkas rekonstrukcijas darbiem, kā arī iepirkumi mēbeļu un datortehnikas iegādei. Laika termiņi ir saspringti, jo projekta realizācija jāpabeidz līdz noteiktam datumam.

1. Kādus korupcijas riskus jūs saskatāt šī procesa gaitā?
2. Kuras amatpersonas varētu būt pakļautas korupcijas riskam šajā procesā?
3. Kā šos korupcijas riskus jūs novērstu?

Esam nopelnījuši pauzi

A thick, hand-drawn style orange line underlining the text.

Godprātība. Ētika. Vai
šeit ir vieta korupcijai?

Godprātība. Ētika

Ētika kā akadēmiskā disciplīna iztīrā un formulē pareizās uzvedības orientierus – vērtības un principus. Rīcības atbilstība ētikas vērtībām nodrošina, ka tā ir laba gan pašam indivīdam, gan apkārtējiem cilvēkiem un sabiedrībai.

Saskaņā ar ētikas principiem cilvēka rīcībai jābūt saprātīgai un racionālai - proti, cilvēkam ir jābūt spējīgam pamatot savu rīcību un paredzēt tās sekas. Ētika māca, ka cilvēka rīcībai jāatbilst noteiktām vērtībām – tādām kā godprātība, pašcieņa, taisnīgums, drosme, uzticība, neatkarība, brīvība.

Kā man jārīkojas?

Ētika izstrādā cilvēka rīcības modeli un formulē pareizas uzvedības orientierus. Galvenais ētikas uzdevums ir sniegt atbildes uz jautājumu: “Kā man jārīkojas?”

Ētika

- Valsts amatpersona darbojas atbilstoši attiecīgajā profesijā, jomā vai nozarē apstiprinātajiem uzvedības (ētikas) kodeksiem.
- Valsts amatpersona atsakās no tās amata pienākumu veikšanas vai valsts amatpersonas amata savienošanas visos gadījumos, kad ētisku apsvērumu dēļ varēti tikt apšaubīta tās darbības objektivitāte un neitralitāte

Ētika

- Valsts amatpersonu ētiska rīcība stiprina iedzīvotāju uzticību valsts pārvaldes un pašvaldību institūcijām.
- Ētika orientē indivīdu uz sabiedrības viedokļu, interešu un tiesību apzināšanu. Ētikas principu ievērošana stiprina indivīda paškontroli.
- Valsts amatpersona, kura ievēro augstus ētiskos standartus, centīsies rīkoties godprātīgi, likumīgi un savā darbībā ņems vērā sabiedrības intereses.

Ētika

- Ētikas normu ievērošana uzlabo iestādes iekšējo vidi un mazina iespēju, ka radīsies konflikti starp darbiniekiem.
- Ja iestādē ir izstrādāts un pieejams ētikas kodekss (ētikas normu un principu izklāsts), tad tas rada darbiniekiem skaidru priekšstatu, kā rīkoties saskarsmē ar kolēģiem un klientiem
- Ētiskums ir neatņemama amatpersonas profesionālās kompetences sastāvdaļa
- Ētiskās vērtības formulē ideālu, pēc kā tiekties. Tās veido sabiedrības uzskatus par to, kas ir labi un pareizi.
- Ētiskās vērtības un principi ir jāpraktizē – ētikas kodeksā rakstītajam ir jāatbalsojas reālajā amatpersonu un organizācijas darbinieku rīcībā.
Valstiska domāšana

Ētika un korupcija

Ētika un korupcija ir viens otru izslēdzoši faktori.

Ētiskums ir efektīvākais līdzeklis cīņai pret korupciju – valsts amatpersonai, kas cenšas nepārkāpt savus ētiskos standartus nav vajadzīga ārējā uzraudzība no malas. Pat vislielākās korupcijas apstākļos tā neiesaistīsies prettiesiskos darījumos.

Vadītājs atbild par visu

Vai vadītājs ir darījis visu, kas ir viņa atbildībā – vai ir radīta sistēma, kur identificē riskus un izvērtē korupcijas riskam pakļautos amatus, definē pasākumus, lai novērstu šo?

Ja kukuļos darbinieks bez vadītāja ziņas, atbildību tāpat nesīs vadītājs, kurš nebūs izveidojis un uzturējis kontroles sistēmu.

Vadītāja uzdevums ir panākt, lai sistēma strādā godprātīgi un korupcijas riski tiek novērsti.

Vadītāja tiesības

Vadītājam ir tiesības pieprasīt no viņa pakļautās valsts amatpersonas arī informāciju, piemēram, par viņa ņemtajiem ātrajiem kredītiem vai to, kur strādā viņa ģimenes locekļi. Pamatojums ir korupcijas risku novēršana. Valsts amatpersonai ir jārēķinās, ka to var paprasīt.

Amats nevis cilvēks...

Cilvēki, kuru amati ir pakļauti augstam korupcijas riskam – būtiski uzsvērt: viņi nav korumpanti. Bet viņi ieņem amatu, kas pēc definīcijas ir pakļauts šim riskam...

Tieši tāpēc vajag mācības, lai pareizi komunicētu šo jautājumu – lai darbinieki varētu paši sevi aizstāvēt un zinātu, kā rīkoties riskantās situācijās.

Pareiza komunikācija ir izšķiroša.

Nepārcientieties!

Pretkorupcijas plāns ir ierobežotas pieejamības informācija.

Nepadariet to publisku.

Tas nav obligāti jārāda visiem nodarbinātajiem un pat ne visiem vadītājiem.

Kas cilvēkus attur dot kukuli?

Nevēlēšanās pieļaut, ka tiek veicināts ierēdņu negodīgums.

Morāli nepieņemami – kauns dot kukuli.

Bailes, ka par kukuli pieķers un sodīs.

Pārliecība, ka «amatpersonas tāpat labi pelna».

«Vienreiz samaksāšu, būs jāmaksā atkal. Finansiāli nevaru atļauties dot kukuli.»

Bail, ka kukulis netiks pieņemts vai sadusmošu/apvainošu darbinieku utt.

Atklāti vai anonīmi?

Anonīmi ziņot ir gatavi 41%, bet atklāti – 19%, ziņot gatavu cilvēku skaits sabiedrībā pieaug (biežāk gatavi ziņot gados jauni cilvēki līdz 40 gadu vecumam)

6% atzina, ka nevienu neinformētu...

- Nav viegli uzturēt ētisko latīņu, jo darbā ar pieaugušiem cilvēkiem mums visiem ir savas vērtības un ētikas latīņas ir jau izveidojušās.
- Kam sabiedrība uzticas? Līderi uzticības ziņā ir VUGD, VSAA, PMLP, valsts un pašvaldības izglītības iestādes
- Līderi neuzticēšanās ziņā ir LR Saeima – uzticas 13%. Ministrijām – 14%, pašvaldībām – 20%, muitai – 18%, valsts/pašvaldību kapitālsabiedrībām – 17%, radio, TV, presei – 30%, IUB – 20%).

Saskaņā ar amerikāņu zinātnieka Roberta Klitgarda teoriju augsts korupcijas risks pastāv tad, kad amatpersonai tiek piešķirtas plašas pilnvaras, faktiski pastāv lēmuma pieņemšanas monopols un rīcības brīvība, turklāt netiek nodrošināta amatpersonu darbības atklātība, uzraudzība un kontrole.

Zinātnieku uzskata, ka, neminot ētikas faktoru, pretkorupcijas formula ir nepilnīga, jo korupcijas riska situācija izveidojas tikai tad, ja amatpersonai trūkst ētiskās paškontroles. Tāpēc svarīga ir sabiedrības vērtību un ētikas audzināšana.

Augsts korupcijas risks veidojas, ja ir ...

- + plašas pilnvaras
- + lēmuma pieņemšanas monopols
- + rīcības brīvība
- + atklātības un uzraudzības trūkums
- + nesodāmības sajūta
- + ētiskas rīcības neesamība

Vai šeit ir vieta korupcijai?

Korupcijas riskam pakļauto amatu novērtējumam vajadzētu būt pretkorupcijas pasākumu plāna izstrādes pamatā, jo tas sniedz informāciju par to, kuru iestādes funkciju uzraudzībai nepieciešama īpaša vērība un nosakāms strikts procedūru regulējums, lai novērstu korupciju

Jautājums
draugam?

Kādi apstākļi organizācijā visvairāk veicina korupcijas riskus?

Ētisku vērtību trūkums

Zems atalgojums

Zema darbinieku
motivācija

Nepilnības iekšējās
kontroles sistēmā un
normatīvajos aktos

Darbinieku nesodāmības
sajūta

60% respondentu KNAB veiktajā aptaujā norādījuši, ka...

Korupcijas riskam vislabvēlīgākais apstāklis – zems atalgojums – 1.vietā

2.vietā – zema darbinieku motivācija

3.vietā – apgrūtināta darbinieku kontrolējamība (biroji dažādās LV vietās)

4.vietā – tieša saikne ar privāto sektoru

5.vietā – nepilnības iekšējās kontroles sistēmā

6.vietā – darbinieku nesodāmības sajūta

Turpinājumā... Norvēģijas
kolēģu pieredze!

Praktiskas un
proaktīvas rīcības
korupcijas risku
mazināšanai
pašvaldībās. Ko
varam darīt mēs?

Jautājums auditorijai

Kāda ir korupcijas
riskam visvairāk
pakļautā funkcija jūsu
organizācijā?

Korupcijas riskam visvairāk pakļautā funkcija jūsu organizācijā ir...

iepirkumu organizēšana – 52%

administratīvo aktu izsniegšana
(licences, atļauju izdošana,
lēmumu pieņemšana, apliecību
izsniegšana) – 44%

ārpuskārtas/plānveida
pārbaūžu veikšana objektos –
25%

Iepirkumos lielākie korupcijas riski parādās: atlases kritēriji pielāgoti vienam konkrētam pretendentam, iepirkuma procedūra pārāk birokrātiska - iekļautas nevajadzīgas formālas prasības, uzvarētāji bija zināmi jau iepriekš.

Uzņēmēji atzīst, ka, kārtojot darījumus, visbiežāk izmantojuši pazīšanos, neoficiālus maksājumus, dāvanas: būvniecības jautājumos - 27%, piedaloties valsts un pašvaldību publiskajos iepirkumos - 20%, atļauju, licenču saņemšanā - 19%, inspekcijās vai citās kontroles iestādēs – 13%, saskarsmē ar VP - 12%.

Kā rīkoties, lai
proaktīvi
novērsu un
mazinātu
korupcijas
riskus?

Korupcijas risku vadības normatīvā bāze Latvijā

- MK noteikumi Nr.630 «Noteikumi par iekšējās kontroles sistēmas pamatprasībām pamatprasībām korupcijas un interešu konflikta riska novēršanai publiskas personas institūcijā»
- Vadlīnijas par iekšējās kontroles sistēmas pamatprasībām korupcijas un interešu konflikta riska novēršanai publiskas personas institūcijā (KNAB 31.01.2018.)
- Pašvaldību likums

Kas nosaka
pretkorupcijas
sistēmas
nepieciešamību?

Publiskajā sektorā

MK 630 (*spēkā no 27.10.2017.*)

Privātajā sektorā

«Labā griba», īpašnieku vēlme
demonstrēt godprātīgu
uzņēmējdarbību, KNAB aicinājums

Publiskais sektors

Minimums:

Izstrādāta un ieviesta pretkorupcijas iekšējās kontroles sistēma (MR 630), kurā:

- izvērtēti korupcijas riski visās institūcijas funkcijās;
- definēti novēršanas pasākumi;
- notiek sistemātiska risku pārvērtēšana;
- pastāv ziņošanas iespēja

Optimālais:

- izstrādās procedūras darbojas reālajā dzīvē;
- dokumenti ir praktiski un lietojami;
- nulles tolerance pret jebkādam korupcijas izpausmēm

Risku atšķirība

Interesešu konflikta risks – varbūtība, ka kāds no nodarbinātajiem, pildot amata pienākumus, pieņem lēmumu vai piedalās lēmuma pieņemšanā, vai veic citas ar amatu saistītas darbības, **kas ietekmē vai var ietekmēt darbinieka, tā radnieku vai darījuma partneru personiskās vai mantiskās intereses.**

Korupcijas risks – varbūtība, ka kāds no nodarbinātajiem, kuram uzticēta vara vai atbildība noteiktu pilnvaru ietvaros, ar nodomu vai bez nodoma rīkosies savu vai citu personu mantisko interešu labā, **gūstot sev vai nodrošinot citiem nepienākošos labumus un nodarot kaitējumu institūcijai**

Korupcijas risku veidi

Neatļautu dāvanu pieņemšana

Kukuļa pieprasīšana, pieņemšana

Apzināta informācijas noklusēšana savās
vai cita interesēs

Komercdarbības ierobežojumu
neievērošana

Iestādes finanšu līdzekļu vai mantas
izšķērdēšana

Amata savienošanas aizliegumu vai
ierobežojumu neievērošana

Pretkorupcijas sistēma

Iekšējās kontroles vide

Sensitīvo amatu saraksts

Pretkorupcijas pasākumu plāns jeb
risku reģistrs

Iekšējās kontroles vides izveidošana

**1. Iestādes mērķiem un darbībai atbilstoša
iestādes struktūra**

2. Apstiprināti ētikas principi

3. Iekšējās kārtības noteikumi

4. Personāla politika:

- darbinieku atlase
- paaugstināšana amatā
- apmācības (uzsākot darbu, regulārās, pēc nepieciešamības)
- kompetenču novērtēšana

Iekšējās kontroles vides izveidošana

5. Aktualizētie amata apraksti:

- pienākumi;
- atbildība;
- pilnvaru robežas;
- kompetences;
- tiesības;
- lēmumu pieņemšanas kārtība

6. Iekšējie normatīvie akti:

- ziņošanas kārtība;
- rīcība interešu konflikta situācijā;
- amata savienošanas atļauju izsniegšanas un pārskatīšanas kārtība;
- iepirkumu veikšanas kārtība;
- kā rīkoties kukuļošanas gadījumā.

Sensitīvie amatu riski

Ir iespēja rīkoties vienpersoniski (nav nošķirta lēmuma sagatavošana no lēmuma pieņemšanas)

Ir piešķirta rīcības brīvība, ko neierobežo normatīvie akti (ārējie/iekšējie)

Veiktās darbības netiek dokumentētas (noformētas rakstiski un to veikšanas pamatojumu nav iespējams pārbaudīt)

Netiek lietots savstarpējās uzraudzības jeb «četrus acu» princips

Nav paredzēta atbildība par pieļautajiem pārkāpumiem

Netiek veikta video/audio ierakstu veikšana

Iepriekš šajā amatā bijuši korupcijas gadījumi vai pārkāpumi, kuros saskatās korupcijas pazīmes

Bijušas sūdzības par konkrētajā amatā esošu amatpersonu pieņemtajiem lēmumiem

Kā izveidot pretkorupcijas plānu organizācijā?

- Iekšējās kontroles vide – liek visu: vai ir ētikas kodekss, vai ir iekšējās kārtības noteikumi par mantas, transporta izmantošanu, par paaugstināšanu amatos utt.
- Liek visus amatus un vērtē visus, arī apkopējs, šoferis. Vadītāja risks vienmēr būs augstāks
- Pašvaldībā var taisīt vienu kopēju plānu, kurā ir iekļauti iestāžu pretkorupcijas plāni. Nav jāveido katrai iestādei savs.
- Plāns var būt kopīgs, bet atbildīga ir katra iestāde pati. Pati taisa arī atskaides, izvērtējumu. 1x gadā iesniedz administrācijai - ko iestāde ir darījusi lietas labā – vai risks palicis nemainīga/pieaudzis/mazinājies, kas ir veikts.

Kā izveidot pretkorupcijas plānu organizācijā?

- Vadītāja loma: *Jā, mums to vajag. Es gādāju resursu, tas tiek realizēts!*
- Kļūda: *jo vairāk sarakstīsim ierobežojošos pasākumus, jo labāk!* Nē. 1- 2 reāli ieviešami pasākumi.
- 1 x trīs gados ir jāveic darbiniekiem pretkorupcijas mācības. Arī stājoties amatā.

Korupcijas risku piemēri

Prettiesiska labuma pieprasīšana un pieņemšana

Neatļautu dāvanu pieņemšana

Neatļauta informācijas izmantošana ar mērķi gūt labumu sev vai citai personai

Prettiesiska rīcība publiskajos iepirkumos ar mērķi gūt labumu sev vai citai personai

Ļaunprātīga dienesta stāvokļa izmantošana

Valsts amatpersonas funkciju izpilde interešu konflikta situācijā

Neatļauta rīcība ar institūcijas vai tās lietošanā, glabāšanā nodotu mantu vai finanšu līdzekļiem

Apzināta informācijas slēpšana savās vai citas personas interesēs

Noteikto pienākumu apzināta neveikšana vai nolaidīga veikšana savās vai citas personas interesēs

Ietekmēšana nolūkā panākt personai labvēlīga lēmuma pieņemšanu

Nevienlīdzīga attieksme lēmuma pieņemšanā attiecībā pret citiem darbiniekiem vai pretendentiem uz amata vietu

Ko mēs varam darīt?

Veicināt sabiedrības uzticību un iespēju līdzdarboties lēmumu pieņemšanā

Nepārtraukti izglītot sabiedrību, uzņēmējus, publiskās varas pārstāvjus

Ziņošanas sistēmas pilnveide

Novērst nevēlamu ietekmi politikā, efektīvi pārvaldot interešu konfliktus

Veicināt atklātību un godprātību politiskajās partijās

Novēršot favorītismu publiskajos iepirkumos

Piemēri?

Atklāts balsojums Valsts prezidenta vēlēšanām:
«Valsts prezidentu ievēlē atklāti balsojot ar ne mazāk
kā 51 Saeimas locekļu balsu vairākumu» /
ManaBalss.lv iniciatīva 2014 gadā, ko parakstīja 12
012 iedzīvotāji)

Balsojums par Valsts Prezidentu bija vienīgais
aizklātais balsojums Saeimā.

2019.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi Satversmē

2023.gada 31.maijā Valsts prezidentu Edgaru
Rinkeviču ievēlēja atklātā balsošanā trešajā vēlēšanu
kārtā (52 par, 35 pret)

Ko mēs varam darīt?

Darbinieku apmācības pretkorupcijas un interešu konflikta jautājumos

Iepirkumu komisijas speciālistu un citu iesaistīto rotācija

Izstrādāta iepirkumu organizēšanas kārtība un iepirkumu komisijas darba kārtība

Maksimāli izmantota Elektroniskā iepirkumu sistēma (EIS)

Katram iepirkumam atsevišķa iepirkumu komisija, kur būtu kompetenta konkurēto iepirkumu organizēšanā

Izstrādāti iekšējie noteikumi zemsliedzīgo iepirkumiem, kurus neregulē “Publisko iepirkumu likums”

Izstrādāti iekšējie noteikumi par pretendentu konkursiem uz vakantajiem amatiem

Ko mēs varam darīt?

Izveidot pastāvīgi funkcionējošu ētikas komisiju, kas veic darbinieku izglītošanu ētikas un pretkorupcijas jautājumos

4 acu principa nodrošināšana

Ieviest e-pakalpojumus, mazinot darbinieku personisku kontaktu ar klientiem

Noteikt iekšējo kārtību, kādā izsniedzama atļauja amatu savienošanai

Veikt darbinieku anketēšanu par korupcijas un interešu konflikta jautājumiem, sagatavojot priekšlikumus korupcijas novēršanas pasākumu pilnveidošanai

Izstrādāt iekšējos noteikumus par rīcību, kad darbiniekam rodas aizdomas par citu prettiesisku rīcību vai pašam saskaroties ar korupcijas piedāvājumu

Noteikta kārtība, kādā darbinieki izmanto dienesta transportu

Amatu savienošanas atļaujas

Informē darba devēju vienmēr – arī tad, ja amatu savienošanas atļauja nav nepieciešama. Rakstveida iesniegums, kurā norāda kur strādās, kāds darba laiks, kurš nomaksās nodokļus.

Šobrīd arvien biežāk praktizē rezolūcijas veidā: ”Atļauju savienot” uzliek vadītājs.

KNAB nostāja – saskaņo arī bezatlīdzības amatus skolas vecāku padomē, brīvprātīgais darbs biedrībā. Iestādes vadītājam ir jāzina, ko ārpus darba veic amatpersona. Amatiem, kuriem atļauju nevajag (pedagoga, ārsta, radošā utt.) – informēju, ka veikšu pedagoga darbu tajā un tajā laikā, vietā.

Ja vadītājs nesaskaņo, tad papildus darbu amatpersona nedrīkst veikt.

Interesu konflikta gadījumos funkciju veikšana nav pieļaujama

Ja piedāvā
kukuli?

Pareiza rīcība!

Variants Nr. 1

Skaidri un gaiši pateikt “Nē!” un ziņot savam tiešajam vadītājam. Ja darbinieks informē vadītāju, tad vadītāja obligāts pienākums ir informēt KNAB.

Variants Nr. 2

Ne “Jā”, ne “Nē” Iegūstam laiku, lai ziņotu KNAB

Nepareiza rīcība!

Pateikt “Jā” ar domu ziņot KNAB. Ļoti nepareiza rīcība. Saruna var tikt ierakstīta.

Dāvanu jautājums

Drīkst

ziedus;

suvenīrus, grāmatas, prezentācijas priekšmetus utl.

Viss sākas ar mazumiņu.

Nekad nevar zināt, kā to tālāk cilvēks pasniegs
sabiedrībai.

Flešs ar swarovski kristāliem

Lai jauka nedēļas
nogale!

Paldies!